

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-4-80-30>

УДК 373.3.31

Дубовик С.Г., Осепян А.А.

Педагогічний інститут
Київського університету імені Бориса Грінченка**МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЕТИКЕТНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Анотація. Стаття присвячена актуальним питанням методики формування етикетного мовлення молодших школярів. Подана характеристика категорії «мовленнєвий етикет»; зазначена актуальність його формування в молодшому шкільному віці. Проаналізовано рівні методології (загальнонауковий, конкретно-науковий і методико-технологічний), а також їхня специфіка. У якості теоретико-методичної основи дослідження обрано поєднання полікультурного, лінгводидактичного і партисипативного підходів. Виділені провідні ідеї методичного регулятиву формування мовленнєвого етикету молодших школярів та дві підсистеми принципів формування мовленнєвого етикету учнів початкової школи. Установлено, що головним механізмом методики формування етикетних умінь молодших школярів є функції, що являють собою особливий вид управлінських дій учителя. Визначено, що міжособистісне спілкування як функція формування в учнів початкової школи умінь мовленнєвого етикету має ефективні завдання, зміст і результат. Описаний комплекс педагогічних умов реалізації методики формування мовленнєвого етикету в учнів початкової школи.

Ключові слова: мовленнєве спілкування, мовленнєвий етикет, мовленнєва культура, формування мовленнєвого етикету, міжособистісне спілкування.

Dubovyk Svitlana, Osepyan Alina

Borys Grinchenko Kyiv University

METHODOLOGY FORMING ETIQUETTE SPEECH OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Summary. The article is devoted to the method of formation of etiquette speech of younger students. In the current context, there is a need to adjust the modern educational process, taking into account the problem of the level of culture of communication of schoolchildren, so that its proper organization contributes to the successful and effective development of etiquette speech of younger students and the formation of speech culture as a whole. The urgency and formulation of the problem is determined by the insufficient elaboration of the method of speech etiquette formation in the study of Ukrainian language and the need to create a methodological support for the educational process aimed at acquiring pupils with knowledge of speech etiquette and the ability to use formulas of speech etiquette in the process of communication and expression of their thoughts. The description of the category "speech etiquette" is given; the urgency of its formation in elementary school age is highlighted. The levels of methodology (general scientific, specific scientific and methodological and technological) as well as their specificity are analyzed. As a theoretical and methodological basis of the study, a combination of multicultural, linguistic, and participative approaches was chosen. Leading ideas of methodical regulation of formation of speech etiquette of younger students and two subsystems of principles of formation of speech etiquette of younger students are highlighted. It is established that the main mechanism of the method of forming the skills of speech etiquette of younger students are functions (planning, motivation, organization, interpersonal communication, control and correction), which are a special kind of managerial actions of the teacher. It has been determined that interpersonal communication as a function of forming in the students of the lower classes of speech etiquette skills has effective tasks, content and result. The complex of pedagogical conditions of realization of the method of formation of skills of speech etiquette at students is described. Inclusion of the intercultural dialogue in the educational process, orientation of the younger schoolchild to tolerant communication and consideration of the specifics and diversity of types of discourse as pedagogical conditions for the implementation of the method of formation of speech etiquette skills in students are described.

Keywords: speech communication, speech etiquette, speech culture, formation of speech etiquette, interpersonal communication.

Постановка проблеми. Навчальна діяльність молодшого школяра – це не тільки діяльність щодо засвоєння знань, це ще і спосіб оволодіння соціальною реальністю, формування мотиваційної сфери дитини. На жаль, доводиться констатувати суттєві недоліки в організації дидактичного спілкування в сучасній початковій школі в контексті мовленнєвого етикету. Рівень мовленнєвої культури і культури етикетного спілкування, яким володіють сьогоденні молодші школярі, не повною мірою відповідає потребам сучасної освіти і суспільства в цілому.

Таким чином, є необхідність скорегувати сучасний освітній процес із урахуванням даної проблеми, щоб його правильна організація сприяла успішному й ефективному розвитку етикет-

ного мовлення молодших школярів та формування культури мовлення в цілому.

Сучасний стан мовленнєвої культури молодших школярів можна розцінювати як кризовий і з боку мовленнєвого етикету, і в плані обмеженого словникового запасу, невміння зв'язно і логічно висловлювати власні думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування мовленнєвої культури має глибоке коріння: вимоги до неї висвітлено в наукових дослідженнях В. Водовозова, Є. Гугеля, А. Ободівського, В. Одоєвського, Л. Толстого, К. Ушинського та ін. Пізніше були розроблені фундаментальні теорії в галузі культури мови і мовленнєвого етикету.

Н. Формановська подала характеристику мовленнєвого етикету з соціолінгвістичних та мето-

дичних позицій, акцентувала увагу на постановах ввічливості, визначила мовні формули, пов'язані з типовими ситуаціями спілкування, розкрила їхні відмінності в різних мовах. Т. Ладженська присвятила свої дослідження питанням, що розкривають можливості для практичного засвоєння мовленнєвого етикету на уроках рідної мови.

В. Виноградов, Д. Шахматов, А. Шахнарович та інші дослідники визначили можливість навчання мовленнєвого етикету на різних вікових етапах, виявили шляхи активізації формул мовленнєвого етикету, що сприяють розвитку співпраці дітей під час увічливого спілкування.

В. Сухомлинський, досліджуючи проблему формування мовленнєвого етикету школярів, показав важливість і необхідність етикетного спілкування в житті людей, самовиховання в спілкуванні, заснованого на знанні етикетних знаків доброзичливого ставлення до людей.

Проблема мовленнєвого спілкування широко висвітлена в психолого-педагогічній літературі. Фундаментальні роботи в цій галузі є у Б. Афаньєва, В. Бехтерева, Л. Виготського, М. Кагана, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна та ін. Виховний аспект комунікативності розкритий у наукових дослідженнях учених: О. Афанасьєвої, А. Добролюбова, В. Кан-Каліка, А. Мудрика та ін. Проблеми мовленнєвого спілкування в загальному плані присвячені науковій праці дослідників: М. Вашуленка, Л. Варзацької, Н. Васильківської, С. Дорошенка, С. Дубовик, В. Каліш, А. Канищенко, Н. Лазаренко, О. Лобчук, О. Мельничайко, О. Мішанова, О. Нікітіної, К. Пономарьової та ін.

Результати аналізу наявних досліджень засвідчили, що питання щодо формування етикетного мовлення молодших школярів є актуальним і достатньо висвітленим у наукових працях дослідників, але окремі аспекти проблеми (методика формування в молодших школярів етикетного мовлення на уроках української мови) потребують детального вивчення і подальшого розроблення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Отримані результати вивчення стану сформованості мовленнєвої культури й етикетного мовлення в молодших школярів свідчать про недостатній рівень розвитку етикетних умінь, і, незважаючи на певні зрушення, цей процес поліпшується повільно. Так, якісна характеристика стану культури мовлення молодших школярів закладів загальної середньої освіти виявила, що низький рівень мовленнєвої культури мають 89,7% учнів, і тільки 5,7% школярів із високим рівнем [2].

Невідповідність між рівнем реальної і належної мовленнєвої підготовки учнів тільки тоді виправдовує соціальні очікування, коли забезпечує «випереджальну» підготовку молодших школярів до мовленнєвого спілкування в майбутньому соціальному житті.

Сучасні вимоги до мовної освіти в початковій школі передбачають, що вчитель, насамперед, має навчити молодших школярів вільно користуватися мовою як засобом спілкування і сформувати в учнів комунікативну компетентність. Одним із важливих завдань навчання мови і мовлення в початковій школі є оволодіння учнями всіма

видами мовленнєвої діяльності (аудіюванням, говорінням, читанням, письмом), культурою мовлення і культурою спілкування.

Однак аналіз підручників для початкової школи, програм і реальної вчительської практики показує, що комунікативний і культурологічний аспекти значно поступаються перерахованим вище завданням початкової школи і вимагають належної уваги до питань формування мовленнєвого етикету молодших школярів.

Провівши аналіз чинних програм і підручників, методичних посібників з української мови для початкової школи, ми дійшли до висновку, що:

- навчальні програми та програми для організації позаурочної навчальної діяльності містять недостатню кількість відомостей про мовленнєвий етикет;

- кількість вправ у підручниках, спрямованих на формування й удосконалення етикетного мовлення учнів, подана в недостатньому обсязі;

- учитель початкових класів не має науково-обґрунтованої методичної системи щодо формування й удосконалення етикетних умінь молодших школярів;

- активний словниковий запас учнів початкової школи містить недостатню кількість етикетних формул для різних ситуацій спілкування.

Вихід із ситуації ми бачимо, насамперед, у якісній підготовці етикетно грамотної людини, здатної оволодіти правилами мовленнєвого етикету на високому рівні.

Отже, актуальність і постановка проблеми визначається недостатньою розробленістю методики формування мовленнєвого етикету під час вивчення української мови та необхідністю створення методичного забезпечення освітнього процесу, спрямованого на набуття школярами знань про мовленнєвий етикет і формування в них умінь використовувати формули мовленнєвого етикету у процесі спілкування і висловлення своїх думок.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є пошук оптимальних методів, прийомів, форм і засобів навчання, які дозволять сформувати в молодших школярів мовленнєвий етикет.

Виклад основного матеріалу дослідження. Джерелом формування мовленнєвого етикету в початковій школі є уроки з розвитку мовлення, уроки української мови і читання, а також позаурочні заходи: екскурсії, свята тощо. Таким чином, процес формування мовленнєвого етикету молодших школярів можна здійснювати практично на будь-якому навчальному занятті і в позаурочний час незалежно від спрямованості та специфіки того чи іншого заняття.

Визначення «мовленнєвого етикету» з двох позицій розглядають В.Н. Шеломенцев. У широкому сенсі він розглядає мовленнєвий етикет «як форму нормативного мовної поведінки в суспільстві між представниками єдиної нації» [10, с. 127]. І у вузькому сенсі – як «функціонально-семантичне поле одиниць доброзичливого, ввічливого спілкування в ситуаціях звернення і залучення уваги, знайомства, вітання, прощання, вибачення, подяки, поздоровлення, побажання, прохання, запрошення, ради, пропозиції, згоди, відмови, схвалення, компліменту, співчуття і т. д.» [10, с. 128].

У своїх працях лінгвіст Н.І. Формановська вірно відзначила, що «етикет являє собою складну систему матеріальних (фізичних, мовних) знаків, які вказують на ставлення мовця до співрозмовника, оцінку співрозмовника, і в той же час на оцінку людиною себе, свого положення щодо співрозмовника» [9, с. 36].

На сучасному етапі відбувається подальше вивчення і розширення категорії «мовленнєвий етикет». Це поняття ми розглядаємо як органічну частину культури мовленнєвого спілкування, що являє собою «сукупність норм і правил мовленнєвої поведінки молодших школярів, систему мовних формул спілкування, установлену суспільством чи соціальною групою всередині себе» [1, с. 69].

Одним із найважливіших завдань сучасного дослідження є, на нашу думку, виявлення та аналіз вихідних положень і методів конкретних пошуків, їхня оцінка з боку перспективності, можливості використання в якості інструментарію для подальшого пізнання. Насамперед, ми вважаємо за необхідне проаналізувати теоретико-методичні підходи до формування у молодших школярів умінь із мовленнєвого етикету з тим, щоб виявити помилкове, нераціональне і домогтися застосування позитивно оцінених методів, прийомів, форм і засобів навчання у практиці формування етикетного мовлення учнів початкової школи.

З цією метою нами проаналізовано рівні методології (загальнонауковий, конкретно-науковий і методико-технологічний), а також їхню специфіку. Це дозволило нам у якості теоретико-методичної основи дослідження обрати синтез підходів – поєднання полікультурного, лінгво-дидактичного і партисипативного підходів. При цьому провідними ідеями обраного нами методичного регулятиву формування мовленнєвого етикету молодших школярів є:

- прагматичний характер формування мовленнєвого етикету учнів початкової школи, трансформація мовленнєвих знань, умінь і навичок у ситуації реальної поведінки і в нових контекстах;

- управління мовленнєвою діяльністю молодших школярів як знаковою системою, що передбачає наявність здатності до самостійного й осмисленого вибору відповідних семіотичних одиниць із урахуванням компонентів, які є їхніми складниками: синтаксичного, семантичного та прагматичного;

- занурення під час освітнього процесу в простір культури і готових висловлювань та з'ясування значення етикетних висловлювань і культурних явищ;

- застосування у практиці формування мовленнєвого етикету молодших школярів навчальних технологій, пов'язаних із суб'єктивними відносинами в мовленнєвому освітньому процесі;

- усвідомлення учнем своєї лінгвоетнокультурної самоідентифікації та усвідомлення себе суб'єктом полікультурної і мультилінгвальної світової цивілізації.

Нами виділено дві підсистеми принципів:

- загальнопедагогічні принципи формування етикетних умінь учнів початкової школи: принципи теорії і методики навчання і виховання

молодших школярів (суб'єктності, міждисциплінарності, комунікативного партнерства і співробітництва, емпатії);

- принципи, що відображають ідеї мовленнєвої освіти молодших школярів (лінгвокультурний, мовної толерантності, дотримання мовленнєвих та конвенціональних норм мовленнєвої поведінки комунікантів, комунікативно орієнтованої етнографії) [3].

На нашу думку, головним механізмом методики формування мовленнєвого етикету молодших школярів є функції (планування, мотивація, організація, міжособистісне спілкування, контроль і корекція), що являють собою особливий вид управлінських дій учителя (із позиції суб'єкт-суб'єктних відносин – управлінських впливів на види навчальної, у нашому випадку – комунікативної діяльності учнів, тобто суб'єктів управління):

- планування як функція має складну структуру і реалізується через свої підфункції: прогнозування (метод науково обґрунтованого передбачення можливих результатів формування в молодших школярів умінь дотримуватися мовленнєвого етикету під час спілкування); моделювання (метод пізнання процесу формування в учнів початкової школи етикетного мовлення); програмування (метод науково обґрунтованого визначення вихідного стану сформованості в молодших школярів етикетних умінь);

- функція мотивації полягає в наданні істотного впливу на формування особистісного мовленнєвого зростання учнів, засвоєння кожним із них мовного матеріалу, розвиток потенційних можливостей його мотиваційної та вольової сфер, емоційних і моральних якостей;

- організаційна функція спрямована на реалізацію освітніх планів, програм, технологій, власних педагогічних рішень учителя через міжособистісну комунікацію;

- функція контролю і корекції орієнтована на забезпечення своєчасного виявлення та прогнозування очікуваних відхилень від заданих цілей щодо формування у молодших школярів мовленнєвого етикету і реалізації управлінських рішень, на внесення коректив за допомогою оперативних способів і засобів;

- функція міжособистісного спілкування є центральною в розробленій нами методиці і здійснюється в системі обміну мовною інформацією й особистісно розвивальної взаємодії вчителя та учнів у навчальній діяльності в освітньому процесі початкової школи. З одного боку, вона є предметом спеціального регулювання, з іншого – ще більшою мірою забезпечується не безпосередньо, а через всі інші управлінські функції під час їх реалізації. Існує і зворотна залежність: в основному саме через міжособистісне спілкування вчитель реалізує всі інші функції формування в учнів мовленнєвого етикету. У цьому полягає головна специфічна особливість цієї функції: чим менше вона представлена як самостійна, чим більшою мірою вона реалізується «за рахунок» інших функцій, тим вища її власна ефективність [4].

Аналіз, узагальнення історично сформованих перевірених дидактичних положень дозволяють зробити висновок: міжособистісне спілкування як функція формування в учнів молодшого

шкільного віку мовленнєвого етикету має ефективні завдання, зміст і результат. При цьому структуру функції міжособистісного спілкування можна представити як сукупність компонентів:

1. Комунікативно-дидактичний компонент включає переважно процеси обміну навчальною інформацією з метою її перетворення в мовні знання і вміння учня, а також його способи пізнання. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають такі умови, як схожість тезаурусів, індивідуальних знань про певний об'єкт, явище, схожість знань із певної теми, однаковість змісту, що вкладається суб'єктами комунікативного процесу в те чи інше поняття, закономірність, спосіб.

2. Перцептивно-дидактичний компонент охоплює сферу взаємного сприйняття вчителя й учня. Найважливіші структурні прояви цього компонента полягають:

– у взаємних очікуваннях (експектаціях), які кожен із суб'єктів освітнього процесу конструює для себе;

– у дидактичній ідентифікації, тому що у процесі формування в молодших школярів мовленнєвого етикету вона здійснюється в розумовому плані і, насамперед, пов'язана з умінням інтерналізувати (засвоювати) тією чи іншою мірою соціальну роль;

– в атракції (домагання), що детермінуються насамперед дидактичними вміннями суб'єктів освітнього процесу і лише потім особистісними особливостями учнів. З цього випливає, що чим вищий ступінь збігу дидактичної позиції вчителя (учня) з вимогами ролі, тим більш атрактивний мовленнєвий освітній процес, іншими словами, тим вищий рівень домагань;

– в атрибуції (привнесення), що має і позитивне, і негативне значення; вона небажана, якщо недостатня інформація про інші суб'єкти, але може бути і позитивною, тому що дає можливість вчителю бути несподіваним, невідомим.

3. Інтерактивно-дидактичний компонент охоплює сферу поведінкової рольової (й особистісної) взаємодії між учителем і учнем. При цьому домінуючими виявляються не мотиви, установки, потреби, які інтерналізуються у вміння і функції вчителя або учня, а їхній прояв, вираз, практична реалізація [3].

Визначаючи комплекс педагогічних умов реалізації методики формування мовленнєвого етикету молодших школярів, ми орієнтувалися на вимоги, що ставляться сучасним суспільством до початкової мовної освіти; тенденції зміни змісту мовної освіти молодших школярів; результати виявленої специфіки процесу формування мовленнєвого етикету учнів початкової школи.

У результаті було виявлено наступний комплекс педагогічних умов змістовного і процесуально-технологічного характеру: включення в освітній процес етикетного діалогу; орієнтація молодшого школяра на толерантне спілкування; урахування специфіки і різноманітності типів дискурсу.

Деталізуємо зазначені педагогічні умови.

1. Включення в освітній процес етикетного діалогу.

Специфіка об'єкта засвоєння ставить перед учителем початкової школи завдання поетапного і послідовного формування етикетного ді-

логічного мовлення учнів з урахуванням характеру діалогу – від ситуативного до навчального. Для оволодіння способами і засобами побудови діалогічного мовлення нами розроблена система підготовчих і мовленнєвих вправ, заснована на операціях зі структурою діалогу і спрямована на розвиток в учнів уміння конструювати діалогічні єдності відповідно до комунікативних завдань.

Ми дійшли до наступних висновків:

– етикетний діалог – це спосіб комунікації, спрямований на взаєморозуміння та взаємозбагачення суб'єктів спілкування в умовах множинності культур;

– основними характеристиками міжкультурного діалогу є гуманістичний характер взаємодії, емпатія, ціннісно-смілова рівноцінність учасників діалогу, прийняття іншої людини без оцінювання, плюралізм думок, відкритість іншим поглядам і позиціям;

– формування мовленнєвого етикету учнів початкової школи за допомогою міжкультурного діалогу здійснюється через підвищення загальнокультурної підготовки учнів, інтеріорізацію їхніх культурних цінностей і оволодіння способами безконфліктної взаємодії, продуктивної комунікативної компетентності;

– включення учнів в міжкультурну взаємодію у процесі вивчення мови забезпечується завдяки застосуванню спеціальних прийомів навчання.

Досвід показав, що доцільними прийомами навчання при цьому є:

– обговорення конфліктних ситуацій, що виникають між спірозмовниками, спрямоване на аналіз і обґрунтування причин конфлікту. Це обговорення здійснюється з опорою на аналіз мовленнєво-поведінкових дій, їхню інтерпретацію з урахуванням ціннісної орієнтації, розгляд можливих варіантів позитивної поведінки, які сприяють запобіганню конфлікту. Специфіка даних прийомів полягає в тому, що включаються механізми емпатії, некатегоричності суджень, «розкодування» мотивів поведінки;

– аналіз текстів із метою коментування мовленнєвої поведінки учасників діалогу. Коментування дозволяє виховувати повагу, неупереджене і нестереотипно ставлення до інших, націленість на встановлення продуктивних відносин;

– інтерпретація текстів з урахуванням ціннісних орієнтацій. Етикетний діалог дає зрозуміти, що під час спілкування створюється розуміння свого способу життя як єдиного можливого і єдиного прийнятнього. І тільки вийшовши за межі свого світосприйняття, зіткнувшись із іншим світоглядом, світовідчуттям, учень починає аналізувати специфіку власної свідомості, і в той же час учитися неупереджено, об'єктивно оцінювати іншого співбесідника.

2. Орієнтація молодшого школяра на толерантне етикетне мовленнєве спілкування. У контексті мовної освіти молодших школярів толерантність означає повагу до розмаїття культур, правил етикетного спілкування, самовираження, способу мислення і дій. Зіставивши ознаки толерантної поведінки з мовними засобами їхнього вираження в мові, можна виявити наступне:

– гнучкість виявляється в умінні використовувати варіативні комунікативні стратегії і тактики та відповідні їм мовні засоби, коригувати свою

мовленнєву поведінку з урахуванням різнопланових ситуативних чинників;

– емпатійна поведінка знаходить свій вияв у виборі фраз, звернень до емоцій, почуттів партнера, використанні лексикі з позитивною семантикою;

– некатегоричність суджень під час вираження думки полягає у здатності замість словесної оцінки самих фактів, явищ, людей, характеризувати їхні дії. Ця ознака реалізується у використанні в мові непрямих способів вираження думки, а також в позитивній модальності висловлювань [2].

На початковому етапі мовної освіти толерантні характеристики мовленнєвої поведінки молодших школярів «дискретні», розмиті, не пов'язані між собою, тоді як для стійкої толерантної поведінки необхідне формування всіх ознак толерантності в їхній інтегративній єдності. У цьому випадку учень зможе демонструвати у своїй мовленнєвій поведінці прийняття відмінностей і здійснювати безконфліктне спілкування з різними співрозмовниками.

Орієнтація на толерантне спілкування вимагає зміни світогляду учнів і відмови від ряду існуючих стереотипів. Основою взаємодії стає діалог між партнерами по спілкуванню, при цьому діалогічність розглядається як норма культурного розгортання розумового процесу. Слід зауважити, що в усіх випадках для думки повинна бути надана відкритість і можливість вільного і відповідального вибору мовних засобів етикетного спілкування.

Необхідність орієнтації учнів початкової школи на толерантну мовленнєву поведінку обумовлена тим, що обидві сторони під час спілкування прагнуть до досягнення взаєморозуміння, тобто висловлюють бажання, прагнення, готовність зрозуміти, безконфліктно, толерантно прийняти іншу думку. Навпаки, інтолерантна мовленнєва поведінка однієї або обох сторін комунікації може призвести до виникнення бар'єрів у взаєморозумінні і знизити ефективність спілкування, або слугувати причиною конфліктів. Отже, основою мовленнєвого етикетного спілкування молодших школярів має стати толерантне прагнення до взаєморозуміння.

3. Урахування специфіки і різноманітності типів дискурсу. На відміну від тексту дискурс є, насамперед, зразком реалізації певних комунікативних намірів у контексті конкретної мовленнєвої ситуації, і по відношенню до певного партнера може виражатися доречними в певній мовленнєвій ситуації мовними і немовними засобами. Дискурс – це «не тільки продукт мовленнєвої діяльності, а і процес її створення, який визначається екстралінгвістичними факторами, тобто комунікативним контекстом і умовами спілкування» [1, с. 19].

Список літератури:

1. Вовкотруб Р. Робота над розвитком мовлення першокласників. *Початкова школа*. 2019. № 11. С. 12–13.
2. Івашина С.В. Абетка етикету спілкування: для учнів 2–3 класів. Київ, 2018. 93 с.
3. Карнегі Дейл Як завойовувати друзів та впливати на людей. Харків : Промінь, 2007. 560 с.
4. Козачук Г.О., Шкурятяна Н. Г. Практичний курс української мови. Київ : Вища школа, 2018. 367 с.
5. Кузьмич О.А. Виховання мовленнєвого етикету у дітей молодшого шкільного віку в сім'ї : дис. канд. пед. наук: спеціальність 13.00.07. Київ : Ін-т пробл. виховання АПН України, 2010. 303 с.
6. Радевич-Виницький Я.К. Етикет і культура спілкування. Київ : Знання, 2006. 291 с.
7. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет. *Народознавство*. 1997. № 38. С. 19–22.
8. Томан Іржі. Мистецтво говорити: пер. з чес. 2-е вид. Київ : Політвидав України, 1989. 293 с.

Таким чином, учень не повинен заучувати тексти як зразки реалізації певного сенсу (теми), але створювати і сприймати дискурси, виходячи з їхньої комунікативної мети і мовленнєвої ситуації. Можливе використання таких типів дискурсу, як доповідь, повідомлення, розмова, міркування, дискусія, полеміка тощо. Вони залучають учнів до особистісного використання мовних засобів: вимагають, щоб учні міркували, оцінювали факти й аргументи, уважно слухали інших. Тема дискурсів визначається відповідно до навчальної програми.

Навчання породження/сприйняття дискурсу включає три етапи: ознайомлення, тренування, практику в спілкуванні. Таким чином, для успішного формування мовленнєвого етикету учням необхідно:

- володіти різними типами дискурсів;
- володіти вмінням вибрати тип дискурсу, який відповідає комунікативній меті мовця і забезпечує реалізацію його комунікативних інтенцій;
- уміти створювати реальний дискурс відповідно до сфери і ситуації мовленнєвого спілкування, з урахуванням статусу мовного партнера і його комунікативної мети;
- уміти забезпечувати доречність своєї мовленнєвої і немовленнєвої поведінки, спираючись на фонові знання про культуру, звичай і традиції мови;
- розуміти й інтерпретувати інформацію сприйманого дискурсу, спираючись на знання мовленнєвої ситуації, комунікативну мету.

Висновки і пропозиції. Зростаюча увага до питань мовної комунікації учасників освітнього процесу, принципів моделювання комунікативного акту під час спілкування, формування культури етикетного спілкування учнів є однією з важливих особливостей сучасної лінгводидактичної науки. У колі цієї загальної проблематики на сучасному етапі розвитку початкової мовної освіти особливої актуальності набуває проблема формування етикетних умінь молодших школярів.

На нашу думку, подана у статті методика формування мовленнєвого етикету учнів початкової школи, яка передбачає врахування зазначених нами педагогічних умов організації освітнього процесу, сприятиме розвитку мовної особистості молодшого школяра, формуванню його комунікативної компетентності, підвищенню рівня загальної мовленнєвої культури.

Зазначимо, що існує ряд питань, які потребують поглибленого вивчення: більш детальне розроблення методико-технологічного забезпечення освітнього процесу щодо формування мовленнєвого етикету молодших школярів, розроблення варіативних технологій формування етикетного мовлення учнів; створення альтернативних методик визначення рівня сформованості етикетних умінь.

9. Формановская Н.И. Культура общения и речевой этикет. Москва : Издательство ИКАР, 2014. 236 с.
10. Шеломенцев В.Н. Этикет і культура спілкування. Київ : ТОВ «Оберіг», 2015. 352 с.

References:

1. Vovkotrub, R. (2019). Robota nad rozvitkom movlennya pershoklasnikiv [Work on the development of first-class broadcasting]. *Pochatkova shkola*, no. 11, pp. 12–13.
2. Ivashina, Ye.V. (2018). Abetka etiketu spilkuvannya: dlya uchniv 2–3 klasiv [Communication etiquette alphabet: for students in grades 2-3]. Kyiv, 93 p.
3. Karnegi Dejl (2007). Yak zavojuvuvati druziv ta vplivati na lyudej [How to make friends and influence people]. Kharkiv: «Promin».
4. Kozachuk, G.O., & Shkuratjana, N.G. (2018). Praktichnij kurs ukrayinskoyi movi [Practical Course in Ukrainian]. Kyiv: Vishha shkola.
5. Kuzmich, O.A. (2010). Vikhovannya movlennyevogo etiketu u ditej molodshogo shkilnogo viku v sim'yi [Educating speech etiquette in primary school children in the family]: dis. kand. ped. nauk: speczialnist 13.00.07. In-t probl. vikhovannya APN Ukrayini. Kyiv.
6. Radevich-Vinniczkiy, Ya.K. (2006). Etiket i kultura spilkuvannya [Etiquette and culture of communication]. Kyiv: Znannya.
7. Stelmakhovich, M. (1997). Ukrayinskij movlennyevij etiket [Ukrainian speech etiquette]. *Narodoznavstvo*, no. 38, pp. 19–22.
8. Toman Irzhi (1989). Mistecztvo govorigi [The art of speaking]: per. z ches. 2-e vid. Kyiv: Politvidav Ukrayini.
9. Formanovskaya, N.I. (2014). Kultura obshheniya i rechevoj etiket [Communication culture and speech etiquette]. Moscow: Izdatelstvo IKAR.
10. Shelomenczev, V.N. (2015). Etiket i kultura spilkuvannya [Etiquette and culture of communication]. Kyiv: TOV «Oberig».